
VAVRO ŠROBÁR A VZNIK SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO DIVADLA

ANDREJ MAŤAŠÍK

Ústav divadelnej a filmovej vedy Slovenskej akadémie vied, Bratislava

Abstrakt: Autor sleduje inštitucionálne kroky, ktoré predchádzali vznik prvej slovenskej profesionálnej umeleckej inštitúcie – Slovenského národného divadla (1920). Na základe výskumu pramenných zdrojov koriguje niektoré pretrvávajúce legendy, ktoré sa okolo vzniku SND postupne vytvorili, najmä ako dôsledok čechoslovakistickej koncepcie vnímania vývoja v 20. storočí a kultu interpretujúceho Jána Borodáča ako prvého slovenského divadelného profesionála. Autor upriamuje pozornosť predovšetkým na konkrétne aktivity Vavra Šrobára, ministra s plnou mocou pre správu Slovenska (a súčasne ministra zdravotníctva Česko-Slovenskej republiky), ktoré vyústili do rozhodnutia angažovať do Bratislavy divadelnú spoločnosť riaditeľa Bedřicha (Friedericha) Jeřábka, kde pôsobila pod menom Slovenské národné divadlo. Aktivity orientované na vznik profesionálneho divadla sleduje autor na pozadí búrlivého spoločenského vývoja v rokoch 1918 – 1920.

Kľúčové slová: divadlo na Slovensku, Slovenské národné divadlo, Družstvo Slovenského národného divadla, Bedřich Jeřábek, Vavro Šrobár

Pre slovenské encyklopédie je všetko jasné: Slovenské národné divadlo vzniklo 1. marca 1920. V tých dôkladnejších sa ešte dozvieme, že pod názvom SND začala v Bratislave pôsobiť divadelná spoločnosť riaditeľa Bedřicha Jeřábka, ktorá predtým účinkovala ako Východočeská spoločnosť v Pardubiciach a okolitých mestách, a že mala činoherný a operný súbor. V *Encyklopédii dramatických umení Slovenska* ako špecializovanom informačnom prameni sa záujemca dočíta, že ešte pred slávnostnou premiérou 1. marca 1920 vzniklo Družstvo SND, ktoré sa rozhodlo riešiť vytvorenie prvého slovenského profesionálneho divadla angažovaním jednej z českých viedieckych spoločností, aby sa tak prekonala nedostatok slovenských hercov, režisérov, prekladateľov a ďalších tvorcov, a že jednou zo základných úloh SND bolo práve iniciovať záujem slovenských talentov o prácu v profesionálnom divadle.

Aby sme však situáciu okolo vzniku Slovenského národného divadla objasnili, musíme sa vrátiť pred onen magický dátum 1. marca 1920. Nemám v tejto súvislosti na mysli rojčenie štúrovskej mládeže o národnej divadelnej inštitúcii, vybudovanej podľa vzoru (aj na Slovensku zbierkami podporovaného) Národného divadla v Prahe, či neskoršie koncepcie Ivana Ljuba, o ktorých som základné informácie publikoval v štúdiu *Začiatky slovenského profesionálneho herectva*¹, ale účinkovanie slovenskej delegácie na oslavách 50. výročia založenia základných kameňov českého Národného divadla. V Európe sa v tom čase ešte tuho bojovalo na frontoch 1. svetovej voj-

¹ MAŤAŠÍK, Andrej. K vývoju slovenského profesionálneho herectva : Pokus s Marškou. In *Slovenské divadlo*, 2009, roč. 57, č. 4, s. 284 – 299.

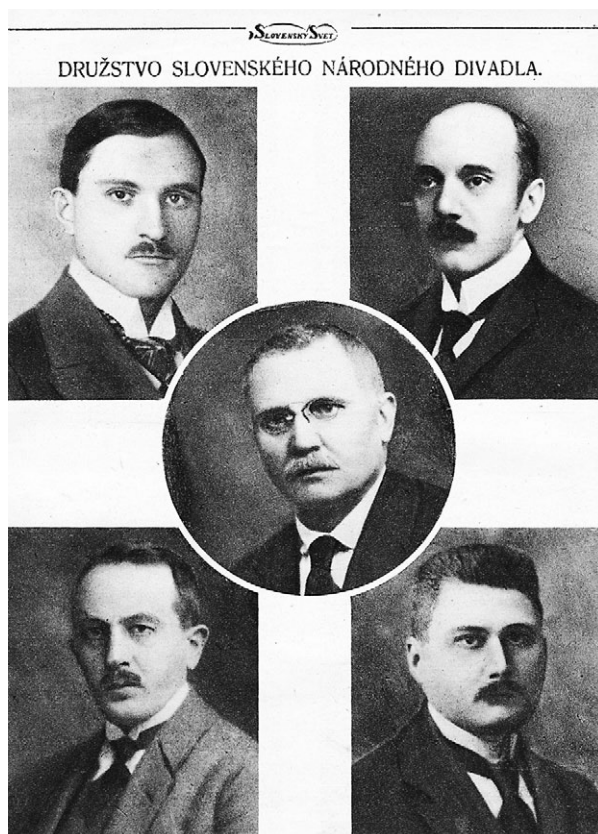
ny, keď sa do Prahy 16. – 18. mája 1918 vybrali delegácie z celých Čiech a Moravy, ale i pozvaní hostia zo zahraničia osláviť toto jubileum. „Hlavní událostí měsíce se však měly stát oslavy padesátého výročí položení základního kamene k Národnímu divadlu v Praze, jež se uskutečnily ve dnech 16. – 18. května 1918 a nabyly výrazného aktuálně politického charakteru. (...) Šestnáctý květen 1868, kdy byly do pražské půdy slavnostně položeny základní kameny k budově Národního divadla přivezené z památných českých hor, se do paměti účastníků i do národního historického povědomí zapsal jako velká vlastenecká manifestace. A právě jeho duch se měl po padesáti letech zpřítomnit v situaci vrcholícího národně osvobozovacího zápasu: historická reminiscence umožňovala promluvit ke žhavé současnosti, a to způsobem všeobecně působivým a v Čechách tradičním – totiž přes kulturu.“²

Pražské oslavy organizoval s Dr. Rašínom vtedajší šéf činohry Národného divadla Jaroslav Kvapil naozaj veľkoryso – divadlo pri tejto príležitosti uviedlo cyklus 45 hier od 29 českých dramatikov a 22 opier od 9 skladateľov. Popri umeleckom programe však mali oslavy aj program politický. Ten bol reakciou na tzv. Kongres utlačovaných národov v Ríme 8. – 10. apríla 1918, na ktorom predstavitelia českého, slovenského, juhoslovanskeho, poľského, talianskeho a rumunského exilu z rakúsko-uhorskej monarchie deklarovali právo svojich národov na slobodný politický a hospodársky rozvoj. Na oslavách 50. výročia položenia základných kameňov Národného divadla sa na pozvanie prípravného výboru zúčastnili zástupcovia všetkých národov monarchie – pricestovalo takmer dvesto Srbov, Chorvátov a Slovincov, „mezi nimi vedoucí chorvatský politik Stjepan Radić a vůdce bosenských Srbů Vojislav Šola, lublaňský starosta Ivan Tavčar a záhřebský Stjepan Srkulj, chorvatský dramatik Ivo Vojnović, slovinský básník Oton Zupančič a chorvatský básník a politik Ante Tresić-Pavičić“³. Pol stovky poľských intelektuálov viedli básnik Jan Kasprovicz, gróf Adam Skarbek a maliar a politik Włodzimierz Tetmajer. Dvadsaťčlennú slovenskú delegáciu priviedli na oslavy básnik Pavol Országh Hviezdoslav a lekár a politik Vavro Šrobár. Boli tu ďalej zástupcovia trentinských Talianov a za Rumunov vystúpilo niekoľko dôstojníkov c.k. armády, ktorí zhodou okolností boli práve vtedy v Prahe. Atmosféra osláv bola výborná: „Na nádražích i v ulicích bylo plno jásajících lidí mávajících červenobílými pentlemi, jako by nebylo války a jejich strádání.“⁴ Jaroslav Kvapil po rokoch spomínal: „Slováci přijeli porůznu a nenápadně a Hviezdoslava jsem pozdravil teprve v hotelu. Byla to první slovenská návštěva za války – jenom Šrobár k nám dojížděl s Maffií pojednávat – a tento slovenský zájezd do Prahy byl už po loňském prohlášení našeho poselstva na říšské radě a po prvním máji v Liptovském Sv. Mikuláši činem hodně odvážným. Však se ho mimo Hviezdoslava a Šrobára nikdo z vůdčích osobností slovenských nezúčastnil! Přesto přijelo asi dvacet hostů ze Slovenska, mezi nimi několik roztomilých děvčat. Měli skoro všichni vrátivše se hodně opletaček a vyšetřování, měl je i Hviezdoslav, jenž by si byl svou památnou řeč v Pantheonu nepřijemně odpykal, nebýt i u Maďarů mimořádné úcty k jeho věku a k jeho

² TOMES, Josef. Jaké to bylo jaro! Naděje května 1918. In *Akademický bulletin*. Oficiální časopis Akademie věd České republiky, 2008, roč. 19, č. 5, s. 4. Dostupné na <http://abicko.avcr.cz/2008/5/03/jake-to-bylo-jaro-nadeje-kvetna-1918.html> [cit. 18. 5. 2015].

³ Tamže.

⁴ Tamže.

Družstvo SND.

Foto Archív Divadelného ústavu.

významu.⁵ Atmosféra chvíle uchvátila aj spravodajcu maďarského liberálneho listu *Magyarország*, ktorý napísal: „Tento národ ešte dovede byť nadšen!“⁶

16. mája na hlavnom zhromaždení v pietnych priestoroch Pantheonu českého Národného múzea prehovoril aj vedúci slovenskej delegácie, Pavol Országh Hviezdoslav. Podľa svedectva monografistu a priateľa Alberta Pražáka, „doniesol Prahe i Čechám pozdrav zo Slovenska ,tichý ako šelest lístia v letný podvečer, ako ľahký vánok naplnený vonným dychom rozkvitnutých slovenských lesov‘, ako večný sľub československej vospolnosti. Kládol Prahe okolo čela prostunký veniec kvetov, planúcich horúcou láskou. Prišiel vraj do Prahy ako ,lakomý sebec zo slovenského chladu ohriať sa k vysoko planúcej vatre českého zanietenia a nadšenia.‘ Prišiel s vysmädnutými rtmami ,napiť sa plnými dúškami z prameňa pražských divadelných a národných slávností, nachytať iskier nadšenia z odhodlania, sršiaceho z českých očí, určiť naďalej a navždy svoj slobodný osud‘. Došiel do českej záhrady natrhať si kvietia a vziať si ho domov. No len čo prejde cez slovenskú hranicu, stane sa zo zatvrdnutého lakomca

⁵ KVAPIL, Jaroslav. *Divadlem do revoluce*. In KVAPIL, Jaroslav. *O čem vím. Sto kapitol o lidech a dějích z mého života*. Praha : Orbis, 1932, s. 455.

⁶ TOMĚŠ, Josef. *Jaké to bylo jaro! Naděje května 1918*. In *Akademický bulletin*, s. 4.

dobrodinec, ktorý všetko toto nazhromaždené bohatstvo plnými priehršfami porozdáva bedárskemu slovenskému ľudu, aby „sčervenela jeho poblednutá tvár a aby so zábleskom radosti a odhodlania v očiach zasa zamával vysoko nad hlavou svojou valaškou“. Privolaním na slávu Čechom a na zdar slávnostiam skončil Hviezdoslav za Slovákov svoj básnický a symbolický náznakový prejav za všeobecného nadšenia všetkých zhromaždených.⁷

Pre budúci vývoj bolo dôležité vystúpenie predsedu prípravného výboru Karla Kramára: „Zdôraznil nejen odhodlání bránit celistvosti českých území, ale také vybojovat spojení celého československého národa. (...) Pevně věříme v konečné vítězství práva národů na jejich svobodu a volné sebeurčení... My chceme svobodu pro své bratry Slováky... Jedním životem žítí musí veškerý lid československý, bez ohledu na hranice zemské.“⁸ „Náš odchod z Pantheonu tímto makovištěm národního vyšívání byl cestou bezmála triumfální“, vzpomínal později Jaroslav Kvapil. „Kramáře a Rašína nesli na ramenou, staříček Heyduk po boku Hviezdoslavově se tou chumelenicí jenjen potácel, Jirásek měl co dělat, aby se ho také nezemocnily paže nadšenců, a v ústrety hostům znělo volání všemi jejich jazyky.“⁹ Večer sa v Národnom divadle hrala *Libuša* s Emou Destinovou v titulnej úlohe a cez prestávky si publikum vyžiadalo prejavy prítomných politikov. Tí sa na druhý deň, 17. mája predpoludním, v Grégrovej sieni Obecného domu stretli na pražskom Kongrese utlačovaných národov Rakúska-Uhorska. V deklarácii prijatej na záver sa možno dočítať: „Predstavitelé národů se sjednotili v jednomyslné vůli učiniti vše, co je v jejich silách, aby národové jejich došli v této strašlivé válce svého osvobození a dospěli na základě práva sebeurčení k svobodnému životu ve vlastních samostatných státech.“¹⁰

Albert Pražák spomína, ako sa podarilo vyslať Hviezdoslava do Prahy: „Hviezdoslav je ochotný ísť do Prahy, ale nemá na to prostriedkov. Keďže bol básnik už starý, musia tú cestu robiť dvaja, aj jeho žena, ale finančné vyčerpanie vojnou je veľké a bez cudzej pomoci by to nešlo. (...) Vtom som si spomenul na mikulášskych fabrikantov, miliónárov, ktorí práve dali na Szurmayov vojnový fond pol milióna. Čo keby tak oni podporili Hviezdoslavovu cestu do Prahy? A už som aj písal svojej priateľsky známej pani Marienke Lackovej, ktorú som poznal z Tatranskej Polianky, že Hviezdoslavova účasť na májových slávnostiach v Prahe je prvoradá národná nevyhnutnosť a že od nej závisí budúcnosť Slovákov, a preto ju naliehavo prosím, ba čo najdôraznejšie žiadam, aby liptovskí miliónári dali Hviezdoslavovi na cestu do Prahy aspoň stotinu toho, čo venovali svojmu nepriateľovi Szurmayovi, a tak ho vypravili do Prahy. (...) A zanedlho sme dostali správu, že Hviezdoslav so ženou do Prahy už aj odchádza. Robí to s vedomím župana Bullu, akoby šiel na lekársku prehliadku a potom liečiť sa do Karlových Varov.“¹¹

Žiaľ, nepodarilo sa mi zatiaľ vypátrať nijakú informáciu o tých „roztomilých“ dievčatách, ktoré pricestovali s Hviezdoslavom a Šrobárom do Prahy, na oboch menovaných však prítomnosť na tomto veľkolepom podujatí zjavne nechala stopy. Minimálne Šrobár sa presvedčil o mimoriadnom spoločenskom vplyve divadla a tento

⁷ PRAŽÁK, Albert. *S Hviezdoslavom*. Bratislava : SVKL, 1955, s. 68.

⁸ In *Národní listy*, 17. 5. 1918.

⁹ TOMEŠ, Josef. Jaké to bylo jaro! Naděje května 1918. In *Akademický bulletin*, s. 4.

¹⁰ Tamže.

¹¹ PRAŽÁK, Albert. *S Hviezdoslavom*, s. 66.

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ DIVADLO V BRATISLAVE
 POHOŠŤINSKE HRY VYCHODOCESKÉHO DIVADLA
 RIADITEĽ: BEDRICH JERÁBEK

SLOVENSKÝ MÁJ

V piatok, dňa 21. mája 1920
 Miesto predstavenia

HRIECH

Tri akty. Hudba JOSEF SKRIBAL. Texty: J. JAROSLAV. Režisér: V. HANUSKÝ

OSOBY:
 Andrej Kvedec A. TIBELKA
 Eva, jeho žena M. HODONINA
 Jozef, jeho syn J. MASARYK
 Mária, jeho matka E. SKRIBALOVÁ

Dej sa odohráva od večera do noci

NA TO:

V SLUŽBE

Hra v jazyku slovenskom. Hudba JOSEF SKRIBAL. Texty: J. JAROSLAV. Režisér: V. HANUSKÝ

OSOBY:
 Jozef, generál G. HORNÝ
 Jozef, jeho syn J. MASARYK
 Mária, jeho matka M. HODONINA
 Andrej Kvedec A. TIBELKA
 Eva, jeho žena M. HODONINA
 Jozef, jeho syn J. MASARYK
 Mária, jeho matka E. SKRIBALOVÁ
 Ondrej, jeho syn M. HODONINA
 Jozef, jeho syn J. MASARYK
 Mária, jeho matka E. SKRIBALOVÁ
 Ondrej, jeho syn M. HODONINA

Dej sa odohráva od večera do noci

Začiatok o 8. hodine Ceny miest obyčajné

V SOBOTU, DŇA 22. MÁJA 24. HRA V PREDPLATENÍ: POSTILLION
 Z LIONHEIM, OPERA OD ADAMA

Divadelný plagát k prvej inscenácii SND v slovenskom jazyku. Foto Archív Divadelného ústavu.

stal Karel Kramář a ten 4. novembra 1918 vyslal Dr. Vavra Šrobára s tromi ďalšími národovcami, ktorí boli k dispozícii „zaviesť na Slovensku poriadok“. Účastník tejto akcie Štefan Janšák spomína: „Dňa 5. novembra za svitania prišli sme do Hodonína, kde sa na stanici hlásil nový spolupracovník, Kornel Stodola, prichádzajúci takmer súčasne z Viedne. Na Blahov návrh odišli sme do domu jeho dávneho priateľa, lekára Dr. Jozefa Hrubého, ktorý nám dal veľmi ochotne svoj byt k dispozícii. Po skromných raňajkách, zasadli sme bez všetkých formalít k práci. Poradu viedol Šrobár. V nej sa rozvrhli funkcie medzi jednotlivých účastníkov zasadnutia, určila sa aspoň rámcove ich právomoc, koncipoval sa text proklamácie k slovenskému ľudu, zredigovali sa propagačné letáky a urobili sa dispozície pre nastupujúce alebo už operujúce vojenské jednotky. Volanie po zásahu, práci a pomoci ozývalo sa zo všetkých končín rodiaceho sa štátneho útvaru. Ale pracovných síl bolo veľmi málo. Veď tých sedemdesiatšesť inteligentov, tvoriacich v čase prevratu členstvo Slovenskej národnej rady, zodpovedalo zhruba počtu ľudí, ktorých bolo možno zapriať do organizácie štátu. Dr. Šrobár prevzal vedenie dočasnej vlády a spolu i veci diplomatické, politické, kultúrne, finančné a zdravotnícke. Dr. Blaho mal politickú administráciu, poľnohospodárstvo a zásobovanie. Dr. Dérerovi sa ušli domobrana, súdnictvo a pri prvej redakcii pracovného rozvrhu i železnice a pošta. Štefánkovi pripadla, vzhľadom na jeho kvalifikáciu stredoškolského profesora, organizácia školstva. Jazykové znalosti a národohospodárske vzdelanie predurčili Kornela Stodolu, aby sa ujal obchodu a priemyslu. I on sa stal akýmsi kooptovaným členom vlády, hoci ani nemal poverenie pražského ústredia. Keďže Dr. Dérer necítil sa dosť dobre vo funkcii ministra pôšt, dopravy a verejných

poznatok neskôr určoval viaceré jeho rozhodnutia.

Po návrate z Prahy internovali maďarské úrady Šrobára (na rozdiel od Hviezdoslava) vo väzení v Csegléde, hoci Kvapil spomína, že „Dr. Šrobár byl tentokrát v Praze za války už po niekoľikáté a teď se účastnil našich slavností jen mlčky“¹². Zatvorili ho 14. augusta 1918 a z väzenia sa dostal v jeseni, po vypuknutí epidémie chrípky. Dostal dovolenku, aby mohol doma v Ružomberku ordinovať, ale do Cseglédu sa už nevrátil. 28. októbra 1918 ráno vystúpil z vlaku v Prahe a „byl za Slováky – největším právem z nich ze všech – osobně účasten našeho Převratu a našich prvních státních deklarací“¹³, spomína Kvapil.

Dňa 28. októbra 1918 formálne vznikla Československá republika. V Prahe sa ustanovil československý Národný výbor ako politický reprezentant novej situácie a usiloval sa koordinovať svoj postup s exilovou vládou Tomáša G. Masaryka. Predsedom prvej československej vlády sa

¹² KVAPIL, Jaroslav. *O čem vím. Sto kapitol o lidech a dějích z mého života*, s. 456.

¹³ Tamže.

prac, preniesla dočasná vláda ešte v Hodoníne túto agendu na Ing. Štefana Janšáka, ktorý sa stal súčasne tajomníkom prezídia dočasnej vlády.¹⁴ Šrobár sa stal „dočasným predsedom dočasnej vlády: funkciu vykonával opravdu dočasne, prakticky len dva dni. V Bratislave maďarský župan protestoval proti proniknutiu čs. vojska na Slovensko, ktoré pokládal za súčasť Maďarska, neuznávajúce vzniklé Československo.“¹⁵

„Ešte dňa 6. novembra, počas slávnostného obeda, ktorý sa konal v Blahovom kruhu, v atmosfére podobnej tradičným roľníckym zjazdom, dostal Dr. Šrobár telegrafické pozvanie, aby sa hneď vrátil do Prahy. Odcestoval ešte v ten deň, spolu s hodonínskym profesorom Alojzom Kolískom a Kornelom Stodolom.“¹⁶ Šrobár sa totiž vybral na územie, na ktorom neprerušene fungovali uhorské správne, štátne a bezpečnostné orgány. „Na slovenské územie vstúpil 2. 11. 1918 (v 02.00h) ako prvý čs. oddiel, prapor 25. střeleckého pluku rozhodnutím veliteľa praporu, npor. Bauera. Byla to odezva na žiadosť obecných zástupcov z Hodonína, ve snaže zabrániť tak loupežným nájezdům ozbrojených band, složených údajně z propuštěných ruských válečných zajatců a cikánských skupin, z oblasti slovenské Holiče na Moravu. Zároveň z Holiče žádali Slováci o ochranu před maďarskou mocí. Jeden z důstojníků praporu, npor. Ripka, vyzval k této akci dobrovolníky z praporu, aby se přihlásili. Z těchto dobrovolníků byl sestaven oddíl, který měl tuto spíše policejní operaci provést. Čítal 120 vojáků v čele s 10 důstojníky, včetně npor. Ripky, s podporou 2 kulometů. Pronikl směrem přes Gbely, kde zajistil naftové doly, 4. 11. do Malacek.“¹⁷

Kým v Čechách po vyhlásení republiky prakticky bez väčších problémov prešli štátna správa, četníctvo, doprava a ďalšie zložky pod nové politické vedenie, Budapešť nedokázala prežrieť porážku vo vojne a nástojila na udržaní slovenského územia pred českou „okupáciou“. V Skalici síce 6. novembra 1918 Šrobára a jeho sprievod víтали nadšené zástupy, ale z Bratislavy vyslal župan na Záhorie obrnený vlak. Toto nebezpečenstvo sa podarilo českým vojakom odraziť a parlamentári oboch strán dohodli demarkačnú líniu, ktorá sa začínala v Devínskej Novej Vsi a viedla na sever, ale Šrobár sa vrátil do Prahy a jeho mandát „dočasného predsedu dočasnej vlády“ zanikol. „Už nebylo pochyb, že Slovensko musí být vojensky obsazeno. Vojska a dalších ozbrojených útvarů bylo ale málo. Ve složité a nepřehledné situaci se rodily i roztodivné náměty. Šrobára napadlo, že by na Slovensku mohol příznivě se svými písněmi a humorem zapůsobit Karel Hašler, v Čechách byl přece všude vítán. Možná, že by bylo dokonce vhodné poslat na Slovensko celou divadelní společnost. Nic z toho se samozřejmě zatím do syrové reality nehodilo.“¹⁸ 14. novembra 1918 bol Šrobár vymenovaný za ministra pre správu Slovenska a súčasne ministra zdravotníctva v tzv. vláde Všenárodnej koalície, ktorej predsedom bol Karel Kramář. Okrem Šrobára bol v tejto vláde zo Slovákov Milan Rastislav Štefánik (minister vojenstva).

Medzitým, 10. novembra, vzniklo Veliteľstvo operujúcich československých síl na

¹⁴ JANŠÁK, Štefan. Príchod prvej československej vlády na Slovensko. In *Skalica 1918. Spomienky na príchod s pôsobenie dočasnej vlády pre Slovensko*. Skalica : 2008, s. 18.

¹⁵ KVAČEK, Robert. Téměř dobrodružství. In PEKNÍK, Miroslav a kol. *Dr. Vavro Šrobár, politik, publicista a národnoosvetový pracovník*. Bratislava : Veda, 2012.

¹⁶ JANŠÁK, Štefan. Príchod prvej československej vlády na Slovensko, s. 18.

¹⁷ KUTHAN, Pavel J. *Obsazení západního a východního Slovenska domácími čs. vojskem*. Dostupné na www.valka.cz/clanek_11051.html [cit. 17. 4. 2015].

¹⁸ KVAČEK, Robert. Téměř dobrodružství. In PEKNÍK, Miroslav a kol. *Dr. Vavro Šrobár, politik, publicista a národnoosvetový pracovník*, s. 286.

Slovensku. Vojsko tzv. Holíčskej skupiny obsadilo v tento deň Trnavu, Trenčín a ďalšie mestá na Považí. Jednotka s vyše 800 mužmi bola z Prahy vyslaná, aby obsadila Žilinu, kde sa maďarské gardy vyvršovali na slovenskom obyvateľstve. „Rychlým postupom obsadil bez boje 12. 11. Žilinu, kde nastolil porádek, když ještě předtím dvě čety jednotky pod vedením npor. Hrdiny obsadily Čadcu. V Žilině byl zbytek praporu uvítán českým lékařem Dr. I. Hálkem (*syn básníka Háalka*), a zadržel zde nemocniční německý vlak (*Mackensenovy armády*) s bohatými zásobami potravin, vína, ad.“¹⁹ Od 18. novembra 1918 sa na základe výzvy vojenského veliteľstva začali do vojska hlásiť slovenskí dobrovoľníci, z ktorých 24. novembra vznikla v Uherskom Hradišti Garda slovenskej slobody pod vedením kpt. Šimka zo Senice. Len pre zaujímavosť odcitujeme z náborového letáku: „Dosiaľ pracovali a pracujú všetko za nás bratia Češi, dosiaľ hája a chránia naše slovenské záujmy bratia Češi. A kde sú naši Slováci? Češi prelievajú krv za nás, a naši chlapci doma si hovejú. Tak to ďalej nesmie byť. Zasaďme sa za to, aby sa bratia Češi nemuseli hanbiť za nás. Hor sa, bratia, vstupujte do gardy slovenskej slobody; veď za tie dva-tri mesiace zimné, dokiaľ Wilsonom prezidentom zvolaný mierový kongres vybaví záležitosti naše, nezmeškáte toľko pri poľných prácach vašich.“²⁰

Už 11. decembra 1918 sa do Žiliny mohol presunúť minister pre správu Slovenska Dr. Vavro Šrobár so svojimi spolupracovníkmi. Do Vianoc armáda obsadila Zvolen a Banskú Bystricu, neskôr, 29. decembra 1918, už československé vojsko ovládlo Košice a na Nový rok 1919 maďarská armáda po krátkych bojoch vypratala aj Bratislavu. „V Bratislave čakalo legionáre rozčarování, protože místo očekávaného vítání místním obyvatelstvem je čekaly vesměs jen prázdné ulice s často nepřátelsky se tvářícími chodci. A to i přesto, že velitel leg. 33. stř. pluku dal den předtím v Bratislavě vylepiť plakáty s textem: ‚Slovenský lide. Přišli jsme, abychom tě osvobodili od tisíciletého jha.‘ Kolem byla nejčastěji slyšet maďarština a němčina... V Bratislavě tehdy z celkového počtu obyvatel města připadala na Slováky podle předválečného sčítání pouhá sedmina. Ti zde představovali často místní chudinu.“²¹

Šrobár ešte v Žiline vydal výnos, ktorým k 23. januáru 1919 zrušil slovenské národné výbory a obmedzoval vytvorenie nových dobrovoľníckych jednotiek. To sa prejavilo v narastaní prejavov nespokojnosti – dôvodom bolo predovšetkým zlé zásobovanie. „Situace na jižním Slovensku tehdy opravdu nebyla růžová, vše zde hrozilo výbuchem revoluce. Tehdy také V. Šrobár, ministr s plnou moci pro Slovensko, posílá do Prahy na Ministerstvo národní obrany zoufalý telegram: ‚V nejvyšším nebezpečí žádám o okamžité vojenské posily...situace je zoufalá...‘ Dne 12. 2. 1919 vypukla protičeskoslovenská generální stávk v Komárně, Nových Zámčích, Nitře, Lučenci, Zvolenu a Košicích. Oficiálním požadavkem stávkujících, většinou Maďarů, byly vyšší mzdy. Stávka znemožňovala zcela železniční dopravu.“²²

V rovnaký deň, 12. februára 1919, vypukol štrajk aj v Bratislave. Taliansky veliteľ plukovník Barreca s prešporskou maďarskou komunitou úzko spolupracoval (napokon, keď ho 3. marca zbavili veliacej funkcie, odkráčal údajne pešo cez bratislavský most na maďarskú stranu). „Znenadáni vjíždělo směrem od zemského vojenského

¹⁹ KUTHAN, Pavel J. *Obsazení západního a východního Slovenska domácím čs. vojskem* [cit. 17. 4. 2015].

²⁰ Tamže.

²¹ Tamže.

²² Tamže.

veliteľstvi vojenskej auto, ktoré vjelo bez obav do masy tohoto ľudu, ktorý sa za ním zavrel ako mořská hladina nad vrakom lodným a hneď nastalo nové volán ‚Eljen Barreca!‘, ktoré zase nebralo konce. Nad davem vztyčila sa postava v uniforme italského dôstojníka a bouřlivé volání ‚Eljen Barreca‘ a ‚Eviva Italia‘, mísilo se již s opětovnými výstřely ze severní strany náměstí; několik námořníků a arditů, kteří stáli v bezprostřední blízkosti za tímto táborem, prchalo k nám volajíc: ‚Bratři, do našich hochů se střílí!‘ Kdo v tomto okamžiku dal rozkaz k palbě, nevím, vše šlo na vlastní pěst. Tisícové zástupy Maďarů před námi, z oken takřka všech domů se pájilo do našich řad, silné maďarské vojsko bylo přichystané v nynější Petržalce k vpádu přes most do města, a my stáli jsme tu bez jednotného velení. Naši krajně již povážlivou situaci zachránili ardité a silná četa našich ‚mariňáků‘, kteří nám běželi od námořnických kasáren na pomoc. První byli ověšeni věncem ručních granátů a v rukou nesli těž asi po čtyřech podobných bonbonech, druzí – Bůh ví, kde to v té chvíli vzali – ale každý mariňák táhl za sebou svůj vlastní kulomet.²³

Bolo to zvláštne privítanie ministra s plnou mocou pre správu Slovenska Dr. Vavra Šrobára v definitívnom sídle jeho úradu, kam sa presunul 4. februára 1919. Mestská rada ešte predtým stihla prijať uznesenie, ktorým Prešporok premenovala na Wilsonovo mesto – nádejajúc sa, že takto oslávený americký prezident vyhovie ich predstave o udelení štatútu otvoreného mesta (ako dostal napríklad Gdaňsk). Až 16. februára 1919 bol Prešporok či Wilsonovo mesto premenovaný na Bratislavu. V Prahe už bola francúzska vojenská misia, ktorá začala preberať velenie nad československými jednotkami, a všetko vyzeralo tak, že nastáva čas na budovanie štátu. Ale 21. marca 1919 v Maďarsku komunisti zvrhli Károlyiho vládu a postavili vlastnú, na čele s Alexandrom Garbaiom, ktorú však poznáme skôr podľa jej ministra zahraničných vecí Bélu Kúna. Jej aktivity mali bezprostredný dopad aj na slovenskú kultúru a rozvoj jej inštitúcií.

Pri príchode Šrobárovhovho úradu do Bratislavy hralo 5. februára 1919 v tunajšom Mestskom divadle pražské Národné divadlo Smetanovu *Predanú nevestu* (dirigoval Karel Kovařovic). Na jar 1919 sa potom na ministerstvo Dr. Šrobára obrátil vtedy v Brne pôsobiaci český divadelný podnikateľ František Lacina s ponukou, že by išiel hrať „na Slovensko“ so zamýšľanou novou činoherno-opernou spoločnosťou. Chcel ju zrejme vytvoriť potom, ako sa skončilo jeho pôsobenie vo funkcii riaditeľa brnianskeho Národného divadla (1918 ho nahradil na tomto poste Václav Jiřikovský), čo sa však neuskutočnilo. Ale začiatkom mája v Mestskom divadle v Bratislave zahrála činohra brnianskeho Národného divadla drámu *Páni na dedine* od Abigail Horákovéj a *Maryšu* bratov Mrštíkocov.

Bedřich Jeřábek, prvý riaditeľ Slovenského národného divadla. Foto Archív Divadelného ústavu.

²³ Tamže.

Ignác Vínček Hochštětský pôsobil v Slovenskom národnom divadle v sezóne 1921/22, potom skúšal šťastie ako filmový herec v Hollywoode, do divadla sa vrátil v tridsiatych rokoch. Foto Archív Divadelného ústavu.

„Československé“ divadlo malo v Bratislave obrovský problém – mesto aj radnica boli etnicky nemecko-maďarské a nová politická situácia im nevyhovovala, preto štátnej správe nevychádzali v ústrety. Ladislav Lajcha uvádza: „Vzniklo konzorcium na prenajatie divadla. List ministra s plnou mocou pre správu Slovenska zo 14. mája 1919 Dr. Viktorovi Duškovi a Dr. Ladislavovi Kosovi sa odvolával na memorandum konzorcia. V liste sa oznamovalo, že vláda súhlasí s tým, aby konzorcium prenajalo divadlo, ale vyhradzovala si právo v apríli, máji a júni prenajať ho ,českej národnej divadelnej a speváckej spoločnosti v Brne.“²⁴ (...) V liste sa spomínal brniensky súbor, ale nehovorilo sa o ňom nič bližšie. Dnes nemožno posúdiť, či išlo o nejaké rokovanie s brnienskym telesom, alebo či ide o zámenu. Lebo Bedřich Jeřábek bol vážnym aspirantom na miesto divadelného riaditeľa budúceho SND“²⁵, vysvetľuje Lajcha. Na vysvetlenie treba dodať, že ono „konzorcium“ bola vlastne dohoda nemeckých a maďarských mešťanostov o rozdelení divadelnej sezóny v Mestskom divadle medzi maďarské a nemecké divadelné spoločnosti. Chceli to urobiť čím skôr a de facto „zabetónovať“ svoje predstavy o programe divadla. Budova bratislavského divadla bola majetkom mesta, ale podľa zákona sa k jej využívaniu musela súhlasne vyjadriť štátna správa („V r. 1850 bylo vydáno nařízení ministerstva vnitra č. 454/1850 ř. z., divadelní řád. Přijetí této právní úpravy bylo logickým krokem představitelů policejního státu, protože jim dala možnost prakticky neomezeného dohledu nad každou divadelní produkcí na území monarchie.“²⁶). Nový štát prevzal platnú legislatívu, a tak až do prijatia Divadelného zákona v roku 1948 platilo toto Bachovo nariadenie. Predstavitelia mesta si teda nemohli dovoliť celkom si znepriatelíť štátne orgány, pretože ich súhlas na vystúpenie v Bratislave a na celom Slovensku potrebovali aj maďarskí a nemeckí divadelní riaditelia.

Slovenský denník priniesol 16. mája 1919 na titulnej stránke článok *Čo bude so slovenským divadlom?*, z ktorého sa dozvedáme detaily Lajchom letmo zmieneného

²⁴ Archív Divadelného ústavu. Z archívu býv. MŠaNO, kartón 1932.

²⁵ LAJCHA, Ladislav. *Zápas o zmysel a podobu SND. Dokumenty 1920 – 1938*. Bratislava : Divadelný ústav, 2000, s. 7.

²⁶ KLUSOŇOVÁ, Markéta. *Revoluce a právní úprava divadla*. Brno : Právnická fakulta Masarykovy univerzity. Dostupné na http://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=10&ved=0CGMQ-FjAJahUKEwi81o-s_oXGAhUicHIKHcifAOU&url=http%3A%2F%2Fwww.law.muni.cz%2Fsborniky%2Fdnny_prava_2012%2Ffiles%2Frevoluce%2FKlusonovaMarketa.pdf&ei=7KB4VbywK6LgyQP1v4KoDg&usq=AFQjCNFsIN_Si7kkS2YmetfNiwERS8OsNA&sig2=xmr2bShHCMl0hysM0vzHRg&bvm=bv.95277229,d.bGQ [cit. 10. 6. 2015].

„memoranda“: „Chcú vziať divadlo na päť rokov do prenájmu, t.j. na päť rokov nás k divadlu vôbec nepripustiť. Hlavná, päťmesačná zimná sezóna by vraj bola nemecká, potom dva mesiace by hrali Maďari, a konečne – totiž v lete, keď pre horúcosť o divadlo nik nestojí – vraj Česi. O Slovákoch, rozumie sa, ani reči!“²⁷ Autor článku pripúšťa, že slovenského divadla, ktoré by sa mohlo uchádzať o účinkovanie v Bratislave, zatiaľ niet, ale zdôrazňuje: „Je už svrchovaný čas, aby sme sa pohli aj my! Divadlo je veľmi dôležitý faktor v kultúrnom živote, ktorého sa každý národ húževnate pridŕža! A ako maďarské divadlo mnoho vykonal v prospech maďarizácie, tak isto aj my si žiadame, aby nám dobré slovenské divadlo pomáhalo pri poslovenčovaní nášho – na mnohých miestach ešte len podľa mena ‚slovenského‘ – Slovenska.“²⁸ Robotnícke noviny požadovali, aby vláda „porobila kroky, aby Bratislava dostávala ráz mesta so silnou československou menšinou“²⁹. Dr. Šrobár a jeho spolupracovníci sa napokon vyhli podpisu spomínaného memoranda, ktoré malo mať päťročnú platnosť, a presadili rozdelenie sezóny na tri časovo rovnocenné bloky. Lajcha – ako sme uviedli – sa chybne domnieva, že Šrobárovo ministerstvo od jari roku 1919 rokovalo iba s Bedřichom Jeřábkom ako vyhladeným kandidátom na pozíciu budúceho divadelného riaditeľa pre československé divadlo v Bratislave. Lacinova pripravovaná spoločnosť sídliaca v Brne mohla predstavovať alternatívne riešenie – štvormesačnú časť sezóny mohla hrať v Bratislave, časť na Slovensku, zostávajúcu časť na Morave či v Čechách. V prospech tohto riešenia mohol pôsobiť aj dobrý dojem, ktorý zanechalo účinkovanie brnianskej herečky Lídy Sudovej v predstaveniach ochotníckeho súboru československej posádky v Košiciach už 12. a 13. januára 1919, teda prakticky dva týždne po obsadení Košíc.

Nech už boli na jar 1919 vyhliadky na integráciu územia Slovenska do československého divadelného kontextu akokoľvek nádejné a dalo sa uvažovať aj o slovenskom divadle, zhatila to maďarská agresia voči novému štátu. „Když Maďari zjistili slabiny nedostatečně vystrojené a vyzbrojené čs. armády, rozhodli se nejprve pro zahájení ofenzívy na této frontě, přestože byli svíráni i frontami s Rumunskem a na jihu s Jugoslávií. Maďari hodlali znovu získat nejlépe celé Slovensko a připojit jej opět k Maďarsku. (...) Navíc by se mohla proražením obranných československých pozic a rychlým postupem do východní Haliče maďarská bolševická armáda spojit s bolševickým Ruskem. S tím již dříve maďarská vláda uzavřela spojeneckou smlo-

Prvá slovenská profesionálna herečka, Lenka (Karolína) Kozlíková. Členkou činohry SND sa stala hneď v marci 1920. Foto Archív Divadelného ústavu.

²⁷ Ž. Čo bude so slovenským divadlom? In *Slovenský denník*, roč. 2, č. 101, s. 1, 16. 5. 1919.

²⁸ Archív Divadelného ústavu. Z archívu býv. MŠaNO, kartón 1932.

²⁹ Slabosť či netečnosť? In *Robotnícke noviny*, roč. 16, č. 58, s. 1, 7. 9. 1919.

Rudolf Bachlet bol medzi prvými slovenskými hercami činohry SND. Foto Archív Divadelného ústavu.

uvu. Vytvořením souvislé fronty spojené s bolševiky v Rusku by maďarsko-sovětská armáda získala ohromnou sílu.³⁰

Veľkú ofenzívu začali maďarské vojská 21. marca ráno. Útočili na východe na smere Miškovec – Košice a v strede Slovenska na smere Šalgotarján – Lučenec – Zvolen a Levice – Banská Bystrica. Československé vojsko na Slovensku, pod vedením postupne odchádzajúcich talianskych a postupne prichádzajúcich francúzskych veliteľov, nedokázalo odolať sústredenému náporu a ustupovalo. Situáciu na východe Slovenska navyše komplikovali snahy zmeniť povojnovú situáciu. Už v zime 1918 Viktor Dvorčák, predseda Východoslovskej národnej rady v Košiciach, vyhlásil Slovenskú (Slovjacku) ľudovú republiku. Po vstupe československých vojsk na územie Košíc však táto aktivita okamžite zanikla. Potom, v dobe úspešného vpádu vojsk Maďarskej republiky rád, vyhlásil 16. júna 1919 v Prešove český komunista Antonín Janoušek bolševickú Slovenskú republiku rád, ktorej politická orientácia bola rovnako propeštianska, ako Dvorčákovej ľudovej

republiky. 4. mája tragicky zahynul pri Vajnorochoch generál Milan R. Štefánik a o mesiac neskôr na zámku v Grand Trianone pri Paríži (4. júna 1919) podpísali Trianonskú dohodu, ktorá s definitívnou platnosťou stanovila hranice medzi Československom a Maďarskom, ale na Slovensku sa bojovalo. Prezident Masaryk v rovnaký deň, ako bola podpísaná Trianonská zmluva, vymenoval francúzskeho generála Pellého za hlavného veliteľa na Slovensku a poveril ho obranou pred maďarskou inváziou. 7. júna Maďari vyhnali československú posádku zo Zvolena, bojovalo sa o Banskú Štiavnicu, na východe po Košiciach a Prešove obsadili vojská Maďarskej republiky rád aj Bardejov. Pritom už v tom čase Maďarsko dostalo ultimátum od predstaviteľov Dohody, ktoré prikazovalo ukončiť bojovú činnosť proti Československu. „Predseda mírovej konferencie v Paríži G. Clemenceau zaslal 7. 6. maďarské vláde výzvu, ktorou vyzýval k okamžitému zastavení bojů na Slovensku a stažení maďarskej armády najdele do 10. 6. na linii Vácov – Miškovec. V této výzvě maďarské vláde Clemenceau též poukazyval na to, že jen na základě jeho intervence zastavilo předtím rumunské vojsko další postup na Budapešť a na jihu se zastavily srbská a francouzská armáda. V případě, že by Maďarsko neuposlechlo této výzvy, pohrozil rozhodným zásahem zmíněných spojeneckých armád po boku Československa.“³¹

Veliaci francúzski dôstojníci už mohli do bojov nasadiť aj presunuté jednotky legionárov, ktorých príchod na front zásadne zmenil pomer síl – išlo napospol o dobre vyzbrojené a v bojoch zocelené oddiely. Naopak, maďarská strana posilnila svoje

³⁰ KUTHAN, Pavel J. Obsazení západního a východního Slovenska domácím čs. vojskem [cit. 17. 4. 2015].

³¹ Tamže.

jednotky o sily, uvoľnené z rumunskej fronty. 15. júna poslala mierová konferencia do Maďarska ďalšie ultimátum: vypratať územie Slovenska do 18. júna 1919 do 13.00 hodiny. V opačnom prípade pohrozila útokom na Budapešť rumunskými jednotkami z východu, srbskou a francúzskou armádou z juhu a československými jednotkami zo severu. Maďarsko sa stále pokúšalo zahmlievať podstatu, teda fakt agresie, a odmietalo podriaďiť sa novej politickej situácii, snažilo sa manipulovať medzinárodné spoločenstvo a prichádzalo s rozličnými obštrukčnými nápadmi (konferencia vo Viedni, ktorá mala „rozpracovať“ Trianonskú zmluvu a podobne), ako zmať rozhodnutie Mierovej konferencie. „Dne 28. 6. podepsalo mírovou smlouvou ve Francii i v I. světové válce poražené Německo, čímž znovu oficiálně potvrdilo přijetí podmínek mezinárodní konference. Pod tímto dojmem nakonec zcela na své územní požadavky na Československu rezignovalo i Maďarsko. Následně 1. 7. zahájila maďarská armáda ústup. Do 5. 7. potom vyklidila území Slovenska po oficiálně stanovené hranice, až za neutrální pásmo. S odchodem maďarské armády již definitivně zanikla i promaďarskými bolševiky vyhlášená Slovenská republika rad (z 16. 6. 1919).“³² Dodajme už len, že 1. augusta skolabovala v Maďarsku bolševická vláda a 3. augusta obsadili rumunské vojská Budapešť.

Keď teda 4. júla 1919 prišla na zájazd na Slovensko Východočeská divadelná spoločnosť Bedřicha Jeřábka, pôsobila v podmienkach, v ktorých neskôr hrávali z našej divadelnej histórie známe frontové divadlá – jej predstavenia sa uvádzali v miestach, kde ešte pred niekoľkými dňami či týždňami zúrili boje. Do 11. júla účinkovala v Bratislave, cez leto hosťovala v Piešťanoch, Trenčíne, Trnave, Ružomberku, Liptovskom Svätom Mikuláši, Levoči, Spišskej Novej Vsi a Košiciach a koncom augusta, keď československé jednotky v krátkych no prudkých bojoch obsadzovali Petržalku, sa vrátila do Bratislavy.

Hoci sa na juhu a východe Slovenska ešte bojovalo, pokúšali sa predstavitelia slovenského kultúrneho života riešiť aspoň základné problémy. Najakútnejším bolo obnovenie činnosti Matice slovenskej. „Oživotvorujúce matičné valné zhromaždenie bolo pôvodne zvolané na 29. marca 1919, ale bolo odložené pre maďarskú vojenskú inváziu na Slovensko a vojenské protiopatrenia. Podobne bolo odložené aj valné zhromaždenie 5. júna 1919, ktoré sa premenilo na tábor ľudu. Riadne Oživotvorujúce valné zhromaždenie Matice slovenskej sa konalo 5. augusta 1919 v Turčianskom Sv. Martine, predsedami Matice slovenskej sa stali Pavol Országh Hviezdoslav, Richard Oswald, Matúš Dula a Vavro Šrobár, za správcov Matice slovenskej zvolili Jozefa Škultétyho a Jaroslava Vlčka.“³³ Na tomto zhromaždení zaznel názor, že by bolo vhodné založiť Družstvo Národného divadla, ktoré by si vzalo na starosť vybudovanie reprezentatívneho slovenského divadla. „Úvahy o tom, že Spevokol by sa mal stať národným divadlom, boli silné. Neboli však reálne z viacerých dôvodov. Netreba pochybovať, že vyspelý herecký káder Spevokolu by bol mohol položiť základy profesionálnej činohry. (...) Pražská vláda nemala záujem budovať SND zdola, z prirodzených zdrojov slovenského ochotníctva, ale potrebovala v Bratislave, excentricke položenom novom hlavnom meste Slovenska obývanom prevažne neslovenským obyvateľstvom, budovať reprezentatívnu inštitúciu, ktorá by upevňovala novú štát-

³² Tamže.

³³ WINKLER, Tomáš. *Oživotvorenie Matice slovenskej*. Dostupné na <http://www.slovacivo.svete.sk/834/ozivotvorenia-matice-slovenskej.php> [cit. 18. 5. 2015].

nu moc a ideológiu a manifestovala definitívne začlenenie mesta do nového štátneho útvaru. (...) V Martine bolo z toho všetkého hodne roztrpčenia a pocitov krivdy.“³⁴

V Robotníckych novinách sa v auguste 1919 (teda po Oživotvorujúcom zhromaždení Matice slovenskej) dočítame: „Založila sa spoločnosť Národného divadla slovenského. Prípravy boli vykonané za účasti odboru osvety v ministerstve školstva a národnej osvety. Spoločnosť Národného divadla bude mať k dispozícii v niekoľko miestach slovenských dobré a dokonalé budovy divadelné, v ktorých sa doteraz maďarsky hrávalo. Prvým úkolom je zaopatriť potrebný kapitál a zostaviť súbor činoherný a operný, aby ešte tohtoročia, na jaseň, zahájené byť mohli divadelné hry.“³⁵ V auguste 1919 ešte Slovenský týždenník informuje, že „výsledkom martinských porád bolo, že sa uzavrelo na pokyn samého ministra Šrobára utvoriť divadelné družstvo s 1.000.000.-ovým kapitálom, ktoré družstvo by potom navštevovalo radom všetky slovenské mestečká“³⁶, ale už 7. septembra priniesol Slovenský denník správu, prevzatú z Národných listov: „Včera konala sa porada o sriadení stáleho divadla na Slovensku. Minister s plnou mocou pre Slovensko Dr. Šrobár zadal národné slovenské divadlo Bedřichovi Jeřábkovi, riaditeľovi Divadla východočeských měst. Slovenské divadlo bude pestovať operu, operetu, činohru a zaháji činnosť 1. apríla 1920 v Bratislave.“³⁷ O dva týždne neskôr priniesol Slovenský denník širšiu informáciu, že minister Šrobár „poveril riaditeľa Jeřábka, aby uviedol v život stále slovenské divadlo, predbežne na dobu 5 rokov“³⁸, že orchester bude mať 36 členov, budú sa hrať Smetanove, Dvořákové a Fibichove opery, a že činoherný súbor sa bude učiť po slovensky a „v sezóne 1920-1921 predstavené budú už daktoré hry Urbánkove, Tajovského a iné“³⁹. Dozvedáme sa tiež, že Jeřábkov súbor „činnosť zaháji už vo februári v Turčianskom Sv. Martine, v Baňskej Bystrici a Novej Vsi a bude postupne v krátkych cykloch usporadúvať predstavenia vo všetkých mestách Slovenska“⁴⁰. Aj správa v Národných novinách potvrdzuje, že Šrobár s Jeřábkom sa dohodli na predbežnom päťročnom pôsobení.

Zdanlivo hladký priebeh úradných krokov narušuje informácia z Robotníckych novín, podľa ktorej minister školstva a národnej osvety (v tom čase sociálny demokrat Gustav Habrman – pozn. A. M.) zaujal negatívne stanovisko k rozhodnutiu ministra s plnou mocou pre správu Slovenska. Ministerstvu školstva prekážalo udelenie rozsiahlej divadelnej koncesie súkromnému podnikateľovi, a tak sa pokúsilo o obštrukciu. „Ministerstvo školstva a národnej osvety nepokladá však za vhodné, aby vznik Národného divadla pre Slovensko prevádzal sa monopolizovaním všetkého slovenského divadelníctva v rukách súkromného podnikateľa a preto, bolo by predčasné pokladať novinárske, bárs aj určité správy o prípravách pre slovenské Národné divadlo za vec nespornú. Vopred, než slovenské Národné divadlo, akožto podnik samostatný vznikne, želá si ministerstvo školstva a národnej osvety, aby divadelnej práce na Slovensku zúčastnené boli podľa možnosti všetky dobré divadelné spoločnosti z Čiech a Moravy, nie však sebalepší divadelný podnik jediný.“⁴¹

³⁴ ŠTEFKO, Vladimír. *Divadlo, ktoré vzniklo*. Martin : Osveta, 1984, s. 16.

³⁵ Slovenské národné divadlo v Turčianskom Sv. Martine. In *Robotnícke noviny*, roč. 16, č. 80, s. 3, 2. 8. 1919.

³⁶ Slovenské národné divadlo. In *Slovenský týždenník*, roč. 17, č. 32, s. 2, 15. 8. 1919.

³⁷ Sriadenie stáleho divadla na Slovensku. In *Slovenský denník*, roč. 2, č. 195, s. 5, 7. 9. 1919.

³⁸ Stále divadlo pre Slovensko. *Slovenský denník*, roč. 2, č. 206, s. 6, 21. 9. 1919.

³⁹ WINKLER, Tomáš. *Oživotvorenie Matice slovenskej* [cit. 18. 5. 2015].

⁴⁰ Tamže.

⁴¹ Minister školstva a nár. odvetý. In *Robotnícke noviny*, roč. 16, č. 208, s. 3 – 4, 25. 9. 1919.

Spisovateľa a patróna fondu SND Aloisa Jiráka víta v Bratislave Antonín Mušek, člen a doyen činohry SND. Za Aloisom Jiráskom stojí Dr. Vavro Šrobár. Foto Archív Divadelného ústavu.

Následne sa 2. októbra 1919 myšlienkou na Národné divadlo zaoberal Klub slovenských poslancov na svojom rokovaní v Prahe. „P. min. Šrobár a Dr. Medvecký navrhli sriadenie slovenského divadla. Prijíma sa. Slovenský klub nech agituje pre upisovanie účastín. Do výboru deleguje sa p. Cholek.“⁴² Z poznámky o potrebe podporovať upisovanie účastín možno dedukovať, že Šrobár s Medveckým hovorili o slovenskom divadle nie ako individuálnej podnikateľskej aktivite, ale že mali predstavu o vzniku nejakej spoločnosti či korporácie, ktorá by slovenské divadelné snaženia koordinovala a podporovala. Rozhodnutie o založení profesionálneho divadla teda padlo najprv v politických kuloároch, potom oficiálne na pôde parlamentnej skupiny. Stále však nebolo jasné, čo si pod pojmom „sriadenie slovenského divadla“ jednotliví politici predstavujú. Presnejšiu víziu mal zrejme iba Vavro Šrobár, ktorý bol v Tusarovej vláde od 8. júla 1919 ministrom zdravotníctva a súčasne ministrom pre správu Slovenska. V jeseni 1919 bol ešte letný zájazd Východočeskej divadelnej spoločnosti po Slovensku v čerstvej pamäti, navyše, Bedřich Jeřábek sa z východných Čiech zjavne zberal odísť. Rokoval o prevzatí Juhočeského divadla v Českých Budějoviciach. „V dosavadní divadelní budově hostovala na jaře 1919 ještě Východočeská společnost Bedřicha Jeřábka s činohrou a operetou. Rozhořelé mysli českobudějovických viděli však už v duchu růst stavbu nové budovy: v její prospěch se konaly slavnosti, sbírky a ochotnická představení. Za ředitele budoucího divadla byl nejdříve vyhlédnut

⁴² Zázpisnica zo schôdze Slovenského klubu dňa 2. 10. 1919 o 10.00 predpoludním. Archív Národnej rady Slovenskej republiky. Dostupné na <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Default?legId=8&termNr=1918> [cit. 10. 6. 2015].

Gašpar Arbet si vo Vidieckom súbore SND vyskúšal svoje herecké dispozície, no neskôr sa v SND dlhodobo uplatňoval ako inšpicent. Foto Archív Divadelného ústavu.

právě Jeřábek, který se sblížil s budějovickou veřejností zejména při zájezdech během války: jednalo se též s herci Václavem Vydrou a Bohušem Zakopalem. Nakonec byl angažován ředitel Mušek, ale když musel pro nemoc rezignovat, vrátilo se družstvo znovu k jednání s Jeřábkem, který slíbil ředitelství přijmout: později se rozhodl pro Bratislavu a raději zaplatil Družstvu Jihočeského divadla dosti vysoké penále.⁴³

Šrobár pri konkretizovaní myšlienky vybudovať slovenské divadlo spolupracoval predovšetkým so svojim dávnym spolupracovníkom z Maffie⁴⁴, Dr. Jaroslavom Kvapilom, bývalým šéfom činohry Národného divadla, ktorý bol v povojnových rokoch sekčným šéfom ministerstva školstva a národnej osvety pre divadlo. Spomínali sme už, že Kvapil inicioval zájazd pražskej opery do Bratislavy vo februári 1919, keď sa sem zo Žiliny presťahovalo Šrobárovo ministerstvo pre správu Slovenska. Jeho priamymi spolupracovníkmi boli prof. Bohumil Mathešius a neskôr Dr. Václav Maule, školský referent Šrobárovho bratislavského ministerstva. Keď sociálnymi demokratmi vedené ministerstvo školstva a národnej osvety spochybnilo Šrobáro-

vo priame zadanie divadla Jeřábkovi, začína sa hovoriť o potrebe založiť Družstvo, ktoré by bolo držiteľom koncesie s celoslovenskou pôsobnosťou. Mimochodom, dohoda Jeřábka so Šrobárom mala dopad na divadlo vo východných Čechách. „Ředitelé, kteří nastoupili po Jeřábkovi, nebyli schopni čelit rostoucím finančním potížím, dluhy se zvětšovali a všichni ztroskotali. Od roku 1921 nastává ‚nejsmutnější doba‘ Východočeského divadla, která vyvrcholí v roce 1923, kdy VČD zaniká.“⁴⁵

Klub slovenských poslancov politicky akceptoval vytvorenie slovenského profesionálneho divadla, ale detaily neriešil. Na jeho schôdzkach bolo rušno, veď v jeseni 1919 sa okrem zásobovania Slovenska, riešenia prvých volieb, pozemkovej reformy či odňatia liehových licencií židovským krčmárom poslanci zaoberali napríklad aj porušením statusu poslanca Andrejom Hlinkom a Františkom Jehličkom, ktorí sa na svojej ceste do Varšavy a Paríža dožadovali naplnenia Pittsburskej dohody o autonómnej správe Slovenska (skončilo sa to ich vylúčením a odobraním mandátu), alebo účasťou delegáta na zakladajúcom zhromaždení Spolku slovenských umelcov 9. a 10. októbra v Turčianskom Svätom Martine.

⁴³ KOŽÍKOVÁ, Alena. *Boj o Jihočeské divadlo 1919 – 1946*. České Budějovice : Růže, 1970, s. 21 – 22.

⁴⁴ Maffia bola ilegálnou odbojovou organizáciou českých vlastencov v rakúsko-uhorskej monarchii. Vznikla v roku 1914 po odchode prof. Masaryka do zahraničia, do jej prevažne spravodajských aktivít sa zapojilo asi dvesto vlastencov. K vedeniu Maffie patrili Karel Kramář, Eduard Beneš, Alois Rašín, Přemysl Šámal, Jaroslav Kvapil a ďalší. Zo slovenských predstaviteľov udržiaval kontakt s Maffiou Dr. Vavro Šrobár.

⁴⁵ ČÍSAŘ, Jan – MOHYLOVÁ, Věra. *Historie divadelní Pardubice a okolí*. Pardubice : Východočeské divadlo, 2002, s. 61 – 62.

„Družstvo Slovenského národného divadla sa založilo na ustavujúcom valnom zhromaždení, konanom 8. 11. 1919 v zasedacej sieni ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska. Zhromaždenie navonok nebolo nijakým mimoriadne honosným podujatím, ani nevyvolalo zvláštny záujem širokej verejnosti. Valného zhromaždenia sa zúčastnil okrem zvolávateľa ministra Dr. Vavra Šrobára Jaroslav Kvapil, zastupujúci Ministerstvo školstva a národnej osvety, ktorý prejavoval o rozvoj slovenského profesionálneho divadelníctva mimoriadny záujem i pochopenie a ochotne podporoval všetky akcie smerujúce k jeho uskutočneniu“⁴⁶, stroho poznamenáva v rukopise pre nikdy nevydané pokračovanie *Kapitol z dejín slovenského divadla* divadelný historik František Bokes.

Nastalo obdobie istej dvojkoľajnosti – na jednej strane tu bol divadelný podnikateľ Bedřich Jeřábek, ktorý sa po dohovore so Šrobárom obrátil na bratislavský magistrát a požadoval prenajatie divadelnej budovy na štrnásť dní v novembri 1919. „Vyhražených 14 her z nemeckej sezony absolvovať budem v lednu. Se smlouvou pro naši jarní sezonu počínající 1. dubna v podstatě souhlasím“⁴⁷, napísal Jeřábek Mestskej rade 22. septembra 1919 z Hradca Králové. Aj bratislavská premiéra *Hubičky* 1. marca 1920, ktorou začíname dejiny slovenského profesionálneho divadla (a celé účinkovanie divadla do júla), bola čisto podnikateľskou aktivitou Jeřábkovej spoločnosti. Paralelne s Jeřábkom začína svoju činnosť a aktivitu Družstvo Slovenského národného divadla. Jeho správa vyzvala koncom novembra 1919 verejnosť, aby upisovala podielový kapitál družstva. Vo výzve sa okrem iného píše: „Družstvo ‚Slovenského Národného Divadla‘, ktoré vzniklo pod záštitou osvetového odboru v ministerstve školstva a národnej osvety a pod protektorátom prezidenta i ministrov Československej republiky a sboru spisovateľov českých a slovenských, nebude a nesmie mať žiadnych výdělečných účelov a celá jeho činnosť bude smerovať len ku tomu, aby slovenské umenie dramatické a slovenské divadlo ako ústav národný a osvetový, staly sa čím skorej skutkom. (...) Účelom družstva je: Sriadit’ a udržovať umelecky cennú stálu divadelnú spoločnosť, vyhovujúcu slovenským potrebám, ktorá by na Slovensku pravidelne podľa ustáleného programu predstavovala domáce i cudzie diela dramatické a spevohry.“⁴⁸ Pod týmto sympatickým prehlásením je podpísaný Dr. Vavro Šrobár a ďalších jedenásť členov správy a propagačného výboru. Pripomeňme, ten istý Šrobár „poveril riaditeľa Jeřábka, aby uviedol v život stále slovenské divadlo, predbežne na dobu 5 rokov“⁴⁹. Aby sa situácia ešte trochu skomplikovala, v januári 1920 už vo veci československej divadelnej sezóny a prenajatia budovy píše Dr. Emanuel Maršík ako podpredseda a Bohumil Mathesius ako konateľ Družstva SND bratislavskému vrchnému notárovi Dr. Zimmerovi, a napokon práve Družstvo má od 28. februára 1920 prenajatú budovu Mestského divadla. A tak sa teda dejiny SND začínajú predstavením súkromnej českej spoločnosti Bedřicha Jeřábka, pod menom Slovenské národné divadlo v Mestskom divadle, ktoré si prenajalo Družstvo SND.

Keď 13. mája 1920 mestská rada rozhodovala o ďalšej divadelnej sezóne, uzniesla

⁴⁶ BOKES, František. Družstvo Slovenského národného divadla. In. RAMPÁK, Zoltán. *Nástup českého a slovenského profesionálneho divadla*. Rukopis štúdie pre nevydaný druhý zväzok *Kapitol z dejín slovenského divadla*. Archív ÚDFV SAV, s. 13 – 14.

⁴⁷ LAJCHA, Ladislav. *Zápas o zmysel a podobu SND. Dokumenty 1920 – 1938*, s. 187.

⁴⁸ Tamže.

⁴⁹ Stále divadlo pre Slovensko. *Slovenský denník*, roč. 2, č. 206, s. 6, 21. 9. 1919.

Ján Borodáč a Oľga Országhová pri príchode do zájazdového súboru SND.
Foto Archív Divadelného ústavu.

sa, že prvé obdobie, od 1. júla do konca októbra, bude v Mestskom divadle hrať „Edmund Faragó s maďarskou spoločnosťou, v druhom období od 1. novembra do konca februára ‚Slovenské národné divadelné družstvo‘ s československou spoločnosťou a zakončí (1. marca – koniec júna, pozn. A. M.) Dr. Rudolf Beer s nemeckou spoločnosťou“⁵⁰. V priebehu tejto sezóny potom podnikli činovníci bratislavského divadla krok, o ktorom sa z Lajchových *Dokumentov* nedozvieme. 21. januára 1921 „dostavila se do kanceláre prezidenta republiky deputace z Bratislavi a uvádí: V městském divadle v Bratislavě pořádají se dle určitého pořadí představení česká, německá i maďarská. Němci hrajú pomocí svého sboru hereckého z Brna. Zájem národní vyžaduje toho, aby saisona slovenského divadla, která se velmi slibně vyvíjí, byla co možno nejdělsí a aby vůbec na vládu v divadle měl slovenský živel rozhodující vliv. Toho lze docílití koupí městského divadla ze strany státu. Obec cení si divadlo na 12 milionů korun, povědáž však nalézá se dočasně v neobyčejné peněžní tísní, byla by ochotna divadlo – jak deputace předpokládá – prodati za obnos 6 milionů korun.“⁵¹

Z marca 1921 sa zachovalo i zvláštne svedectvo Dr. Václava Mauleho, úradníka Ministerstva školstva a národnej osvety, ktorý podáva správu ministrovi o situácii v SND. Išlo o konflikt medzi Bedřichom Jeřábkom a prof. Bohumilom Mathesiusom, ktorý bol konateľom Družstva SND a súčasne pôsobil v bratislavskej expozitúre Ministerstva školstva a národnej osvety na Slovensku (práve Dr. Maule potom Mathesiusa nahradil). Maule zdôrazňuje, že príčinou konfliktu bol Mathesiusov vzťah s herečkou Tůmovou, ktorá mala ambíciu konkurovať Jeřábkovej hviezde súboru, Hede Klokotskej. „Není možno zamlčeti, že ředitel Jeřábek naprosto není uměleckou osobností, která by mohla účinně vésti divadlo zdejšího významu. Je to člověk průměrný co do schopnosti, zato však energický, odvážný a ctižádostivý. Je těžko říci, zda příčinou nedostatku divadelní režie jest jeho malá schopnost anebo rozklad, který po celou tu dobu, pokud mohu tyto poměry sledovati, v divadle jest. Vedle toho vytýká se mu neobratné falšování listiny, která mu byla v ministerstvu do ruky vydána a která jej prý podle předchozího ujednání měla opravňovati k výhradnímu provozování her na Slovensku.“⁵² Prof. Mathesius, ktorý prišiel na Slovensko ako

⁵⁰ LAJCHA, Ladislav. *Zápas o zmysel a podobu SND. Dokumenty 1920 – 1938*, s. 187.

⁵¹ Archív prezidenta Českej republiky. Fond KPR, sign. 613791/64, Slovenské národné divadlo.

⁵² LAJCHA, Ladislav. *Zápas o zmysel a podobu SND. Dokumenty 1920 – 1938*, s. 187.

legionár a po demobilizácii sa zapojil so štátnej správy, sa v roku 1920 v Slovenskom denníku vyznal: „Jaké je poslání Slováků v našem kulturním vývoji? Řeknu to krátce paradoxem: Slováci jsou slovanštější než Česi. My tam nahoře z bývalého království a markrabství, jsme v tuhých bojích mnoho získali, ale i mnoho ztratili. Získali jsme tvrdost, úpornost, metody i zbraně, ztratili kus své slovanské bytnosti. Dlouhé, prudké vlny západních kultur příliš často a příliš dlouho se přes nás převalovaly. A tu v kritické, nahoře vylíčené chvíli našeho kulturního vývoje přichází Slovensko, krajina Východu, Slovensko slovanštější než Čechy a Morava, Slovensko plné podzemních pramenů živé vody. (...) Slovenské národní divadlo, o něž se trochu starat bylo mi dovoleno, přineslo posud hry tří slovenských autorů: Gregora-Tajovského, Rázuse a Dvorského (pseudonym Vavra Šrobára – pozn. A. M.). Kdo měl tyto autory hrát, kde jse měli učit, ne-li na Slovenském národním divadle? A tu jsem pozoroval zvláštní zjev: Slováci, právě Slováci soudíce z jakéhosi evropského stanoviska, nenašli v nich většinou zalíbení. Místo lásky a pokory, s kterou by se měli blížit ke kladení základů svého dramatu, k prvním pokusům po nichž jistě budou nasledovat rozlety širší a bezpečnější, měl jakousi přezíravost, jako by měl přijít hned a na ráz na Slovenské národní divadlo slovenský Shakespeare nebo Ibsen. To není správné! Stavět nutno nejprve od základů. Stavíme a máme na to kdy. Léta, desítky let, staletí práce na nás čekají. Nepodceňujme základů, vzdejme čest prvním a vrhněme se do práce o stále lepší a lepší.“⁵³

Považoval som za správne odcitovať prof. Mathesiausa širšie, pretože je to dôležité pre zreteľnú polarizáciu. Vzdelaný český intelektuál Mathesius sa z postu konateľa Družstva SND pokúšal o vytvorenie umeleckého programu pre Slovenské národné divadlo, pričom pilierom tohto umeleckého programu evidentne mala byť pôvodná tvorba. Naproti tomu, divadelný podnikateľ Bedřich Jeřábek potreboval dosiahnuť v Bratislave a na Slovensku ekonomický úspech. Nazdávam sa, že práve preto akceptoval, že „jeho“ dohodnutú zmluvu o prenájme budovy Mestského divadla v poslednej chvíli prevzalo na seba Družstvo SND a on ju „iba“ prevádzkoval. Keď sa dívame na súpis predstaviteľov Družstva SND, vidíme mená: Dr. Vavro Šrobár, predseda – ktorý však ako minister zdravotníctva a popri tom minister s plnou mocou pre správu Slovenska bol povinnosťami viazaný v Prahe; Ján Donoval (psud. Tichomír Milkin, pozn. A. M.) kňaz v Smolinskom; Dr. Vladimír Mutňanský, mešťanosta Košíc; Dr. Emanuel Maršík, hlavný slúžny; Samuel Zoch, evanjelický biskup a prvý slovenský župan v Bratislave; Dr. Milan Ivanka, bratislavský právnik; Dr. Jaroslav Kvapil, ministerský radca MšaNO; Štefan Krčméry, redaktor a správca Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine; Jozef Cholek, poslanec Národného zhromaždenia. Spomedzi nich sa problematike spravovania Družstva SND zjavne mohli sústavnejšie venovať iba Dr. Maršík a Dr. Ivanka, ostatní mali množstvo iných povinností inde, bolo preto logické, že hlavná ťarcha zabezpečovania aktivít zostala na pleciach prof. Bohumila Mathesiausa ako tajomníka.

Zaujímavá je Mauleho zmienka o neobratnom „falšování listiny, která mu byla v ministerstvu do ruky vydána a která jej prý podle předchozího ujednání měla opravňovati k výhradnímu provozování her na Slovensku“. Ak totiž vezmeme do úvahy všetky zhromaždené fakty, je možné s vysokou pravdepodobnosťou predpo-

⁵³ MATHESIUS, Bohumil. Naše kulturní situace a divadlo. In *Slovenský denník*, roč. 3, č. 296, s. 9 – 10, 1. 12. 1920.

kladať, že takúto listinu Dr. Šrobár Jeřábekovi skutočne na päť rokov vydal a podpísal, keď sa s ním v septembri 1919 dohodovil na prevzatí divadla v Bratislave. Zdá sa, že až spomínaná obštrukcia Ministerstva školstva a národnej osvety tento ich dohovor prekazila, a preto bolo potrebné zvoliť komplikovanejšiu cestu – založiť Družstvo SND, ktoré následne (keďže aj jeho predsedom sa stal Dr. Šrobár) dohodu s Jeřábkom naplnilo a angažovalo jeho súbor, aby vystupoval pod názvom SND. Túto domnienku podporuje aj správa z Robotníckych novín, podľa ktorej „minister s plnou mocou pre správu Slovenska udelil rozsiahlu divadelnú koncesiu súkromnému podnikateľovi, predpokladajúc súhlas ministerstva školstva a národnej osvety, do ktorého právomoci divadlá patria“⁵⁴. To, že Šrobárov úrad vydanie takejto listy ex post poprel a vydával ju za falzifikát, možno vnímať aj ako v tom čase veľmi módný trend – veď rovnako sa od vlastného podpisu Pittsburskej dohody dištancoval prezident Masaryk a zhodou okolností práve Dr. Šrobár a Dr. Maule sa v roku 1923 pokúsili „dokázať“ jej neplatnosť priamo v Spojených štátoch.

Bohumil Mathesius mal vôľu a ambíciu pomáhať, aby v Bratislave a na Slovensku vzniklo divadlo ako umelecký ústav obohacujúci slovenský kultúrny život. Súčasťou tejto jeho stratégie bolo zrejme i vymenovanie tajomníka Ministerstva pre správu Slovenska a spisovateľa Dr. Jána Halla (literárny pseudonym Ivan Gall) za dramaturga SND v decembri 1920. „Všeobecne sa očakáva, že nový, vlastne prvý dramaturg nášho divadla sa pričíní, aby bol a mohol byť čo najväčšmi pestovaný slovenský repertoár, že zvlášte staršie slovenské hry budú tak upravené, aby mohli byť predvedené na veľkom javisku.“⁵⁵ Prvý dramaturg však hlbokú brázdzu nevyoral a za historicky prvého dramaturga SND sa všeobecne dodnes považuje Tido Gašpar, ktorý túto funkciu vykonával za riaditeľa Oskara Nedbala v rokoch 1925 – 1927.

VAVRO ŠROBÁR AND THE RISE OF THE SLOVAK NATIONAL THEATRE

Andrej MAŤAŠÍK

The author follows institutional steps which preceded the rise of the first Slovak professional art institution – the Slovak National Theatre (1920). Having done research into primary sources, he revises some surviving legends surrounding the rise of the Slovak National Theatre, a result of the Czechoslovakist perception of development in the 20th century and a cult regarding Ján Borodáč as the first Slovak theatre professional. The author focuses especially on particular activities of Vavro Šrobár, a minister fully empowered to govern Slovakia (and at the same time Minister of Health of the Czechoslovak Republic), which resulted in his decision to engage Bedřich (Friederich) Jeřábek's theatre company in Bratislava, where it operated under the name of the Slovak National Theatre. Activities related to the rise of the professional theatre are followed against the backdrop of turbulent developments in 1918 – 1920.

Príspevok je výstupom grantového projektu VEGA 2/0046/13 – Spoločenské súvislosti vzniku Slovenského národného divadla.

⁵⁴ Minister školstva a národnej osvety. In *Robotnícke noviny*, roč. 16, č. 199, s. 3 – 4, 25. 9. 1919.

⁵⁵ Dr. Ján Halla dramaturgom SND. *Slovenský denník*, roč. 3, č. 287, s. 3, 18. 12. 1920.